

Otázka: Etika, morálka, morální norma a hodnota

Předmět: Filozofie

Přidal(a): Martin Matura

- etika je filosofická disciplína zabývající se morálním jednáním

Pojem etiky

Původ a význam slova etika:

- výraz etika začal užívat Aristoteles, který etiku ustanovil jako samostatnou filosofickou disciplínu (vedle teoretické filosofie, která se zabývá proměnlivými a neproměnlivými jevy, je praktická filosofie zkoumající lidské jednání a jejich produkty, sem patří etika, politika a ekonomie)
- výraz je odvozen z řeckého ethos (mrav, zvyk, obyčej- 1.varianta významu-jednání je ve shodě s platnou morálkou), dále se z ethosu stává éthos (charakter -2. jednání má svůj základ v moralitě, v mravnosti jednajícího; toho, kdo jen slepě neposlouchá příkazy, ale kdo si navykl konat dobro z vlastního přesvědčení)

Předmět etiky:

- **morálka a moralita**
- **etické otázky se od morálních otázek liší v tom, že se nevztahují na singulární jednání, ale ptají po morálním principu**, na kritérium posuzování morálního jednání, zkoumají podmínky obecné závaznosti podmínek morálních norem a hodnot

Cíle a úkoly etiky:

- Úkolem filosofické etiky je kriticky osvětlit předpoklady obsažené v předporozumění, upřesnit je a eventuálně korigovat, tedy jde o filosofickou rekonstrukci běžného předporozumění
- pokouší se určit, co nám dovoluje označovat určité jednání jako morálně správné či morálně špatné
- etika není sama morálkou, ale pojednává o morálce
- nevynáší morální soudy v jednotlivých situacích, ale analyzuje specifickou povahu a strukturu těchto soudů a jednání
- etika je teorií praxe a jejím cílem je morálnost této praxe
- objasňuje strukturu morálních jednání a soudů a tímto je za rámcem každodenní praxe a směřuje k tomu, co je základní a principiální
- sama nevynáší morální soudy o tom, co je zde a nyní třeba dělat, spíše zprostředkovává náhled, jak je nutné jednat, aby jednání mohlo být uznáno za morální
- zprostředkovává především schopnost kriticky posuzovat sebe sama ve vztahu ke svým minulým i budoucím jednáním a dále schopnost kriticky prozkoumávat normy, které doposud přijímal jako samozřejmé

Základní metody etiky:

Obecná etika – zkoumá lidskou praxi s ohledem na podmínky její morálnosti; etické principy, k nimž obecná etika dospívá, se týkají lidské praxe jako celku

X

Aplikovaná etika – obecné principy jsou aplikovány na určité speciální oblasti lidského jednání a lidského života (vzniká řada disciplín)

Niklase Luhmann : „**Etika je reflexivní teorie morálky.**“ Pojem reflexe ve dvojnásobném smyslu.

Reflexe morálky a morálního jednání může tedy znamenat dvě věci:

- zamýšlení se nad něčím
- systematické zamýšlení se nad morálním jednáním (nad mravy, hodnotami a kritérii morálnosti – **normativní** etika (úkolem je především zdůvodnění morálních norem a jejich nároku na platnost – jak *má* člověk jednat; snaží se objevit základní normy, které budou brány jako všeobecně platné)
- **zrcadlení se, odraz něčeho**
- zachycování existujících přesvědčení o tom, co je dobré a co je zlé, tedy popis morálních představ a tradic, popis důvodů, které lidé uvádějí pro svá jednání – **deskriptivní** etika (jak lze *popsat* a *analyzovat* lidskou praxi jako empirickou událost, nesnaží se zjišťovat, co je a není správné)
- př: Deskriptivní etika pouze popisuje počet potratů, které jsou v určité společnosti prováděny a uvádí důvody, kterými tato společnost umělé potraty obhajuje. Normativní etika jde jakoby o krok dál. Klade otázky: Je vůbec správné podstoupit umělý potrat? Za jakých okolností? Nebo: Jsou důvody, které ta a ta společnost uvádí na obhajobu umělých potratů, vůbec správné?
- **normativní etika používá informace deskriptivní etiky o morálních situacích a přesvědčeních jako výchozí materiál pro své zkoumání**

Metaetika

- Jako metaetika bývá většinou označován směr v etice, který se od počátku 20. století začal šířit v anglosaském filosofickém prostředí. Tito tzv. analytičtí filosofové se především zabývali analýzou každodenního jazyka morálky. Namísto otázky „Je to správné?“ apod. se začali ptát „Co znamená, když řeknu, že je něco správné?“, „Co to dělám, když tvrdím, že je něco morálně dobré?“ apod.
- Důraz je kladen na výzkum toho, jakým způsobem se užívají výrazy jako „dobrý“, „povinnost“, „svědomí“ atd.
- Tato analytická etika (metaetika) byla především reakcí na proud myšlení, který hlásal, že veškeré výroky o morálce nemají ve skutečnosti žádný jazykový význam.
- Výraz „metaetika“ se ptá, jakým způsobem hovoří etika jako věda o svém předmětu. Teorie, která zkoumá strukturu etické reflexe samotné. Meta = za (řec.), – meta etika = to, co je za/nad etikou.

4 výrazové roviny výroků:

- **Morální výroky** – obecné či konkrétní normativní (hodnotící) věty prvního řádu, které vystupují v každodenní praxi a vyjadřují určitý požadavek nebo zákaz. Např.: „Měl bys pomoci druhému v nouzi“, „S poctivost nejdál dojdeš“, „Krásť se nemá“.
- **Metamorální výroky** – Deskriptivní věty prvního řádu, které popisují a analyzují morální tradice, přesvědčení a způsoby jednání. Nepřikazují žádné jednání a nevyjadřují morální hodnocení. Např.: „Skalp je u indiánů považován za znamení statečnosti“, „Mnoho dnešních mladých lidí nemá úctu ke starším“ (Do této skupiny patří většina výroků analytické etiky – metaetika v 1. smyslu).
- **Etické výroky** – Normativní věty druhého řádu, které vyjadřují kritérium, podle něhož lze posuzovat morálnost jednání. Nepřikazují přímo konkrétní jednání, ale podněcují k určitému postoji při každém jednání. Např.: „Jednej tak, aby se zásada tvého jednání mohla stát obecným zákonem“, „Dobré je působit co nejvíce blaha pro co největší počet lidí“.
- **Metaetické výroky** – Deskriptivní věty druhého řádu, které popisují, analyzují a kriticky posuzují etické teorie a systémy. Např.: „Utilitaristická etika klade princip užitečnosti jako kritérium veškeré morálnosti. (Výroky metaetiky v 2. smyslu)

Další etiky:

Etika autonomní: etické zásady si stanovuje sám člověk či sama společnost

Etika heteronomní: mravní pravidla a zásady jsou dané z vnějšku (od boha-theonomní etika)

Individuální etika: zabývá se morálními otázkami jednotlivce

Sociální etika: zkoumá mravní život různých společenství a sociálních skupin

Teologická a filosofická etika:

- **Teologická etika** – pochází z Bible, autorita náb. víry. Je racionální a snaží se vyvodit normy pro lidské jednání a praxi. Myšlenka stvoření s určitým účelem.
- **Teologie**, a zvláště pak katolická, morální teologie, zastává tzv. theonomní etiku (odvozeno od řeckého „theos“ – bůh a „nomos“ – zákon). Jinými slovy, teologie vztahuje všechny závazné normy jednání v posledku na boží vůli: Protože se Bůh zjevil ve svém

Synu a skrze Ježíše Krista sdělil lidem svou vůli a svou lásku, je každý člověk povolán k tomu, aby ve svém životě následoval Krista, aby formu svého života orientoval podle božského předobrazu a touto cestou spojoval lásku k Bohu s láskou k bližním.

- Etika a morální teologie sdílí společný zájem na normativním založení morálního jednání. Etika se ale na rozdíl od teologie neodvolává na boží vůli jako na původce všech morálních norem. I z pozice teologie lze ale říci, že etické založení morálního jednání není přebytečné, nýbrž že je dokonce žádoucí, protože morální jednání je principálně vyžadováno od každého člověka, ať už je křesťanem, židem, muslimem či ateistou. Závaznost morálního jednání je tedy třeba každému člověku učinit zřetelnou bez odvolání se na náboženství. Je ale nepochybné, že tento morální náhled může být podstatně prohlouben právě díky náboženství.
- Podle křesťanství je Bůh absolutní autoritou morálky. Lidé morální zákon poznávají pomocí Bible, církevní tradice, Božského vnuknutí nebo skrze svědomí.

Pojem morálky:

Původ a význam slova morálka:

- „mos“ (pl. mores) znamená jak mrav, tak charakter
- morálka = souhrn obecně závazných pravidel jednání platných v určitém společenství lidí
- pojem morálka má blíže k pojmu ethos (mrav, zvyk): zahrnuje všechny systémy pravidel, které řídí určité společenství lidí a vyjadřuje to, co toto společenství lidí pokládá za obecně závazné; vztahuje se k určitému řádu; je spojena s obecným nárokem na platnost; prochází proměnou v průběhu dějin, jinak: soubor pravidel a norem, které předepisují, co je správné v morálním slova smyslu
- X moralita/mravnost: má blíže k pojmu éthos (charakter), tedy jako kvalita jednání, které se podřizuje určitému nepodmíněnému požadavku; je nepodmíněný požadavek užití své osobní svobody pro dosažení dobra; takové chtění dobra, ze kterého se stal náš pevný osobní postoj, jinak: vnitřní „puzení“ jednat správně / dobře v souladu se svědomím

Jean Piaget

- popsal rozdíly v různých stádiích vývoje v získávání mravního jednání

- v počáteční fázi má dítě normy zvnějšku uložené (někdo mu říká, co se smí a co se nesmí)
- přijetí těchto pravidel, zvnitřnění = autonomní morálka
- lidské individuum zraje tím způsobem, že si samo uvědomuje, co je správné a nesprávné
- člověk si sám ukládá povinnost dodržovat pravidla, která jsou dána vlastním svědomím

Různé koncepce původu morálky:

- Biologická koncepce – evoluční teorie, morálka je přírodním jevem-geneticky se zakódovaná morálka (ukázala se jako příhodná pro vznik člověka)
- Sociologická a kulturologicko-antropologická koncepce – morálka jako součást ideologie daného společenství
- Psychologická koncepce – př. Freud – funkcí morálky je omezit agresivní destruktivní potenciál
- Theonomní koncepce – původce morálky je Bůh (desatero)
- Filosoficko-etická koncepce – teorie společenské smlouvy, přirozený zákon, teorie morálního citu.

(Teorie společenské smlouvy - Hobbes, Rousseau, Locke)

Hobbes (v knize Leviathan)

- vychází z přirozeného stavu – právo jednotlivce na všechno, a kdy jedinec touží po sebezachování, ale už ne po zachování druhých- tam, kde chybí jakékoli právo by mohla vzniknout válka všech proti všem
- existence v tomto přirozeném stavu by byla velmi nejistá, a proto se přirozené právo každého jedince převede na instanci nadřazenou, vzniká tím tedy suverénní moc, kterou má v rukou vlastních všech přirozených práv ostatních lidí (ten je výjimkou a své přirozené právo si ponechává), toto je přechod k právnímu stavu, který je výsledkem účelově racionálního kalkulu - "smlouva všech se všemi"

Rousseau (v knize O společenské smlouvě)

- původně žili lidé v neustálém boji všech proti všem, vznikem prostého přirozeného kmenového společenství se stává člověk teprve člověkem
- život člověka řídí obecná vůle společenství, která vyjadřuje skutečnou lidskou přirozenost
- pravá svoboda je ztotožněním se s obecnou vůlí
- poutem společenství není kalkulující rozum, ale vzájemné soucítění lidí -> "základní společenská smlouva"
- pokles z tohoto přirozeného stavu je zapříčiněn odcizováním jedince od společného já
- v rousseauovské společnosti nerozhoduje ani tyran, ani jednotlivci prostřednictvím hlasování, obecnou vůlí musí každý cítit

Locke

- rozum nechápe jako kalkulační schopnost, ale jako schopnost pochopit smysl a hodnotovou souvislost skutečnosti
- rozumné bytosti dokážou žít spolu více méně harmonicky i bez vedení vladaře či zákona, má důvěru v morální přirozenost rozumového člověka
- v mnoha případech žádnou společenskou smlouvu nepotřebujeme (manželství, rodina, přátelství), jinak je to v praktických situacích v běžném životě, proto potřebujeme parlament, soud a vládu
- úkolem parlamentu je vykládat požadavky přirozeného zákona
- společenská smlouva je v podstatě dohodou mezi námi občany, že si najmeme činitele, kteří budou vykonávat určité úkoly, a že my se budeme podle jejich pokynů řídit, pokud jim ovšem nedáme výpověď
- úkolem vládních zaměstnanců je zajistit nám naše základní práva (právo na život, svobodu a majetek)
- souhlas ke společenské smlouvě je implicitní, a to tím, že užíváme statků a dober, které nám plynou ze sdíleného společenského a politického rámce

Pojem morální normy a hodnoty

normy

- sdílená ideální pravidla, jak se chovat v určitých situacích; ne vždy se tak chováme;

podle závažnosti – obyčej, zákony, mravy, tabu (něco, co je pro nás natolik nepředstavitelné, že pro to většinou není zákon)

- mohou se zdát iracionální, ale jsou nutné pro to, abychom se snadněji orientovali ve společnosti
- morální normy chrání a vyjadřují morální hodnoty (nezabiješ! –hodnota života)
- k získání norem je nutná socializace
- normy dělíme podle toho, koho se týkají:
- Univerzální-normy společné všem (užívání příboru)
- Alternativní-jedinec si je může volit
- Speciální-užívá je jen určitá vrstva nebo skupina, ostatní ji nepoužívají, i když ji mohou znát

	Právní normy	Morální normy
Vypověditelnost	Sankce	Odsouzení, ale žádný postih
Kodifikace	Pisně	Nepsané
Otázka legitimity	Odvětvají se na morální	Podle koncepce (bůh, právo)

Hodnoty

- hlubší než normy, přesvědčení o způsobu života, který je vhodný a žádoucí pro jednotlivce i celou společnost; to, co je důležité, cenné, preferované s ohledem na lidské jednání (život, praxe)
- k získání hodnot je nutná enkulturace
- hodnoty jsou něčím, co přesahuje jednotlivce i společnost, jsou trvalejší
- dávají smysl našemu životu, každá kultura může trvat na tom, že její hodnoty jsou jediné správné – konflikt – nutné respektovat kulturní rozmanitosti
- (Hodnota – definice, Schelerovo a Hildebrandovo pojetí)
- Axiologie=teorie hodnot
- Druhy hodnot – smyslové potěšení, city, duchovní (př.krása, spravedlnost), náboženské
- Materiální etika hodnot-vznikla v rámci fenomenologické filosofie
- základní tezí je, že vztah racionálně poznávajícího zření podstaty k podstatě je stejný jako vztah iracionálně poznávajícího cítění hodnot k hodnotě
- hodnoty nelze racionálně postihnout, jsou iracionální (důležité cítění hodnot)
- mnozí zastánci soudí, že existuje absolutní řád hodnot o sobě = apriorně strukturovaný svět hodnot
- dějinně proměnlivé nejsou hodnoty, ale naše cítění hodnot

Dietrich von Hildebrand:

- hodnota je něco, co v člověku vyvolá nějakou odezvu, co je pro něj důležité; subjektivně uspokojující (z tohoto hlediska kritizuje Schelera), jsou lákavé a pomíjivé ; hodnota je výzva, vede spíše k sebezřeknutí se

Max Scheler:

- utvořil hierarchii hodnot, 4 roviny od nejnižšího po nejvyšší
- Hodnoty příjemné a nepříjemné, které jsou motivovány libostí a nelibostí
- Hodnoty vitálního cítění-zdravé, mladé, nemocné
- Duchovní hodnoty-morální, právní, estetické, hodnoty pravdivého
- Hodnoty posvátna a neposvátna
- mravní hodnoty implikují povinování, tedy cítím-li nějakou mravní hodnotu, cítím také, že má být uskutečněna, toto povinování nabývá charakteru imperativu
- hodnoty jsou u Schelera samy o sobě platné, objektivní cílové obsahy lidské snaživosti - objektivní apriorismus hodnot

Hodnoty ve filosofii

- Hodnoty jako metaforu zavedl do filosofie německý myslitel Rudolf Hermann Lotze v polovině 19. století, aby naopak vyjádřil to, čím se naše hodnocení řídí nebo orientuje. Na rozdíl od starších pojmů dobra a zla nebo ctnosti a neřesti, které mají absolutní povahu (buď - anebo, ano nebo ne), počítá pojem hodnot s tím, že i naše hodnocení bývají odstupňovaná (více - méně, lepší - horší) a často vycházejí z porovnávání.
- V běžném životě musí člověk neustále hodnotit a vybírat, a i když neví, co je dokonale dobré (levné, kvalitní, spolehlivé, úsporné, zdravé, etické atd.), obvykle se dokáže zorientovat v tom, co je lepší a co horší. Dává jedné věci přednost před jinou a dovede to i zdůvodnit nebo aspoň vysvětlit; proto se někdy hovoří o preferencích. Asi tak, jako horolezec nemusí mít před očima vrchol, který chce zlézt, ale vystačí si s průběžnou orientací směru, například „vzhůru - dolů“. Hodnotami pak Lotze rozumí jakési úběžníky, myšlené vrcholky či krajnosti žádoucího, tedy toho, za čím jdeme („kladné hodnoty“), anebo naopak nežádoucího, toho, čemu se vyhýbáme („záporné hodnoty“).

Sociologie hodnot

- Jak upozornil Jan Patočka, je však důležité mít na paměti, že se jedná o myšlené, ideální úběžníky, ne o věci, které „někde existují“ samy o sobě. „Hodnoty se projevují jen v hodnocení a tvoří se v jeho průběhu, za chodu, v závislosti na celé axiologické zkušenosti“. Podle Clyde Kluckhohna a T. Parsonse hodnoty nelze chápat jako „chtěné věci“, nýbrž jako „představy o žádoucím (desirable)“.
- Hodnoty tedy nelze chápat úplně odděleně, nýbrž vždy tvoří uspořádané soustavy, hierarchie hodnot. Tak se také nejčastěji zkoumají v sociologii:

Hierarchie norem a hodnot

- každý člověk má určitý žebříček hodnot... Vždy vytváří nějaký soubor; systém má nějaké hierarchické uspořádání hodnotových systémů (+ viz výše)

Otázka platnosti morálních norem a hodnot + relativismus

- právní normy X morální normy: právní normy=kodifikovány, písemná forma; morální
- normy=zpravidla ústně tradované (jsou předávány výchovou, socializací aj.)
- rozdíl je i v potrestání při překročení určité normy – u právních norem jsou přesně definované tresty, u morálních norem=odsouzení společnosti + jiné specifické sankce

etický relativismus

- morální normy vznikají soužitím určité skupiny lidí, nemusí platit
- pro všechny – jsou odlišné nejen pro různá společenství, ale i pro stejné společenství
- v různých historických obdobích
- stejné morální principy jsou v různých kulturách aplikovány různým způsobem – např.
- v některých kulturách znamená „postarat se o staré rodiče“ znamená zabít je po dosažení

- určitého věku stáří – jde o jiný způsob stejné morální povinnosti (popisováno v knize
- Macbeatha – *Experiments in Living*, Londýn 1952)
- etický relativismus je omezen = existují určité univerzální morální principy, které jsou
- pouze odlišně aplikovány
- to, co je správné a nesprávné není relativní, jen to vždy není afektivně poznatelné
- proti relativismu stojí etický absolutismus – normy (i hodnoty) jsou absolutní všude, vždy

3 přístupy k platnosti norem a hodnot:

- všechny morální normy jsou relativní
- jsou určité univerzální morální normy, jen jsou jinak aplikovány
- jsou morální normy, které platí vždy bez ohledu na empirická zjištění

Problém orientace:

- záleží na každém jedinci, jaké hodnoty si zvolí jako přední a jak uspořádá podle nich svůj žebříček hodnot, dá se však očekávat, že hierarchie bude vycházet z hodnot a zároveň se bude opírat o normy daného společenství, ve kterém jedinec žije; podle této hierarchie se pak bude orientovat v životě

Otázka mravního předvedění (=předporozumění):

- vědění o tom, co je dobré ještě před etickým poznáním
- jsou to následky, které získáváme socializací
- fakt, že mravním slovům obvykle snadno rozumíme a bez problémů jich užíváme, ukazuje, že v naší běžné komunikaci uplatňujeme předporozumění mravní skutečnosti a že ho také předpokládáme u druhých
- relativně neproblematické užívání mravních slov v běžném diskursu předpokládá, že máme jako předporozumění poměrně konzistentní a shodné vědění o významu mravních skutečností
- etických teorií je celá řada a mohou si také odporovat – musíme je posoudit na základě toho, z čeho jsme vyšli – z morálního předporozumění
- charakteristiky morálního předporozumění:

- lidské jednání je věcí ohodnocení (hodnotíme druhé, jejich jednání)
- schopnost rozlišovat dobré a zlé
- hodnotíme lidské jednání jen pokud je dobrovolné (není určované jinými)
- rozlišujeme a hodnotíme odpovědnost za činy
- lidské jednání se odehrává v určité sociální dimenzi.